
DIRK GEERAERTS

ESPECIALITZACIÓ
I REINTERPRETACIÓ
EN LES EXPRESSIONS
IDIOMÀTIQUES*

I. INTRODUCCIÓ AL PROBLEMA: TIPUS D'ESPECIALITZACIÓ
SEMÀNTICA

Les expressions idiomàtiques es defineixen sovint en termes de combinació entre especialització formal i semàntica. Gréciano (1986), per exemple, esmenta la polilexicalitat, la fixació i la figuració com les característiques definitòries de la idiomaticitat, mentre que Burger afegeix a aquesta llista la noció de convencionalitat:

Phraseologisch ist eine Verbindung von zwei oder mehr Wörtern dann, wenn 1° die Wörter eine durch die syntaktischen und semantischen Regularitäten der Verknüpfung nicht erklärbare Einheit bilden, und wenn 2° die Wortverbindung in der Sprachgemeinschaft, ähnlich wie ein Lexem, gebräuchlich ist.¹ (Burger, Buhofer & Sialm, 1982).

Però, ¿què és exactament aquesta especialització de significat que es considera definitiva de les expressions idiomàtiques? Només per mostrar els diversos fenòmens que hi poden ser implicats, considereu el conjunt d'expressions idiomàtiques neerlandeses següents:

(*) La recerca en què es basa aquest article ha rebut l'ajut de la beca FKFO 2.0078.90 i la beca OT90/7 del KUL Research Council.

(1) 'Una combinació de dues o més paraules és fraseològica quan, en primer lloc, les paraules en qüestió manifesten una unitat que no es pot explicar basant-se en regularitats sintàctiques i semàntiques del esquema combinatori, i, en segon lloc, quan la combinació és utilitzada normalment en la comunitat lingüística com un element lèxic'.

- (1) a. *Dames en heren* 'Senyores i senyors'
 b. *Met de meeste hoogachting* 'Amb la màxima estima > atentament'²
 (2) *Iemand de loef afsteken* 'Endur-se el vent de les veles d'algú' > 'Prendre el millor d'algú, privar algú d'algun avantatge'
 (3) *Iemand iets op de mouw spelden* 'Enganxar (amb una agulla) alguna cosa en la màniga d'algú > enganyar algú, ensarronar algú, prendre el pèl a algú, aixecar la camisa a algú'

En els exemples d'(1) i (3), el significat literal, referencial, de les expressions idiomàtiques és força clar: no hi ha, per exemple, cap problema per computar el significat literal, 'enganxar (amb una agulla) alguna cosa en la màniga d'algú', de l'expressió *iemand iets op de mouw spelden*, basant-nos en els significats dels elements *mouw*, *spelden*, etc. De manera semblant, *met de meeste hoogachting* té una lectura literal no ambigua 'amb la més alta estima'. En canvi, és difícil derivar la lectura literal de l'expressió de (2) a partir dels seus constituents, perquè un dels elements bàsics és un morfema **cranberry*³: atès que el parlant de neerlandès mitjà no és conscient del significat de *loef*, 'orsa, en el sentit del lèxic mariner', no serà capaç de recuperar el significat literal 'Endur-se el vent de les veles d'algú'. La distinció entre (1) i (3), d'altra banda, està en el fet que la lectura especialitzada de (3) és metafòrica, cosa que no ocorre a (1). El que fa de *dames en heren* ('Senyores i senyors') i *met de meeste hoogachting* ('Amb la màxima estima > atentament') expressions idiomàtiques és el seu significat especialitzat i no referencial. Concretament, ambdues tenen una funció discursiva molt específica com a formes d'introducció i de conclusió en les cartes formals, respectivament. Atès que expressions referencials sinònimes com *mannen en vrouwen* 'homes i dones' (o fins i tot *heren en dames* 'senyors i senyores'), i *met alle waarderin* 'amb tota estima' no comparteixen el significat pragmàtic de *dames en heren* i *met de meeste hoogachting*, el valor semàntico-discursiu d'ambdues expressions no pot derivar-se directament a partir del seu significat referencial. En *iemand iets op de mouw spelden* ('enganxar –amb una agulla– alguna cosa en la màniga d'algú'), el significat derivat és encara de tipus referencial; és a dir, no es tracta d'un valor específic de caràcter emotiu, estilístic o discursivo-pragmàtic el que fa aquesta expressió semànticament especial. El significat derivat (referencial) és, tanmateix, metafòric, però la imatge que motiva la transferència figurativa no és clara. Per què enganxar alguna cosa en la màniga d'algú hauria d'implacar enganyar-lo? Què és allò que s'enganxa a la màniga? És molt típic que els estudiosos de les etimologies de les expressions idiomàtiques no estiguin d'acord entre ells: mentre Ter Laan (1953) fa referència a l'antic costum de penjar un regal en el braç d'un infant el dia del seu aniversari, Stoett (1914) pensa, més aviat, en la imatge figurada de 'fer que una idea s'adhereixi, assegurar-se que la persona en qüestió no se la treu de sobre'.

Així doncs, què significa exactament l'especialització semàntica de les expressions idiomàtiques? La no-derivabilitat d'un significat literal, com a (2)? O la no-derivabilitat d'un significat referencial a partir d'un significat referencial literal, com a (1)? O bé

(2) En aquest exemple i en els següents, el signe '>' indica una extensió semàntica ulterior basada en el significat original, el literal; una paràfrasi adequada seria 'i per tant, i d'aquí...'. A *met de meeste hoogachting*, per exemple, el significat bàsic 'amb la més alta estima' s'estén posteriorment cap al significat especialitzat des del punt de vista pragmàtic 'atentament'.

(3) L'especificitat del mot compost anglès *canberry* ('gerdó') prové del fet que *cran* no existeix com a mot independent, a diferència del que s'esdevé amb els components primers del nom d'altres fruits de bosc en aquesta llengua: *blackberry*, 'móra' (*black* = negre); *gooseberry* 'grosella' (*goose* = oca), *strawberry* 'maduixa' (*straw* = 'palla'), etc. Alguns lingüistes anglosaxons denominen així una sèrie de formes dependents que, com en el cas de *cran-* en la paraula que esdevé etiqueta metalingüística del fenomen, tenen una distribució defectiva limitada a l'entorn d'una paraula o expressió: no s'usen, doncs, com a unitats lliures i no tenen cap significat autònom fora del compost on apareixen. Atès que el procediment d'encunyació d'aquest terme metalingüístic va lligat a una expressió anglesa que exemplifica el fenomen en la seva mateixa estructura lexicològica, Preferim respectar el terme original sense traduir-lo. Tot i que el concepte no ha estat encunyat en català ni en espanyol, la seva operativitat és gran en el marc dels estudis fraseològics si, com fa Geeraerts, ampliem el seu ús a entorns d'extensió sintagmàtica superior a la de la paraula composta. En tot cas, el lector en trobarà nombroses exemplificacions al llarg d'aquest treball. (Nota del traductor).

(4) En la tradició saussureana, les relacions sintagmàtiques remunten a associacions entre les expressions lingüístiques que existeixen *in praesentia*, mentre les relacions paradigmàtiques remunten a associacions *in absentia*. En una expressió com *dames en heren* per exemple, l'associació entre *dames* i *heren* es realitza per ella mateixa en l'expressió *dames en heren*. L'associació semàntica entre *dames* 'dames' i *vrouwen* 'dones', d'altra banda, existeix fins i tot encara que no es manifesti explícitament en l'expressió que s'usa. Les relacions paradigmàtiques poden ser de diferents menes; no inclouen només associacions semàntiques del tipus que acabem d'esmentar, sinó també relacions morfològiques entre una base lèxica o lexema i els derivats o compostos en què apareix. Entre les associacions paradigmàtiques de caràcter semàntic, tradicionalment s'ha destacat la metàfora (vegeu Jakobson 1971: 74); noteu que, en aquest cas, l'associació no existeix entre paraules diferents, sinó entre dues lectures de la mateixa paraula. Les relacions paradigmàtiques que tractarem en aquest treball són precisament del tipus il·lustrat per la metàfora: associacions semàntiques entre diferents lectures d'una expressió lingüística. A més de la metàfora, les associacions rellevants inclouen relacions semàntiques com la metonímia, la generalització i l'especialització.

la no-derivabilitat d'un significat referencial figurat a partir d'un significat referencial literal, com a (3)? El mínim que es pot dir és que el concepte d'especialització semàntica en les expressions idiomàtiques necessita alguns aclariments. En aquest treball, presentaré una sèrie de distincions conceptuals que poden ajudar a proporcionar aquests aclariments. En concret, les distincions conceptuals que introduiré constitueixen una eina analítica per a classificar diferents formes del que s'ha denominat en general, i sense massa matisacions, la naturalesa especialitzada de les expressions idiomàtiques des del punt de vista semàntic. Tanmateix, m'ocuparé sobretot de les expressions figuratives, com la de (3). El tipus de no-composicionalitat mencionat a (2) també apareixerà en la meua exposició, tot i que de manera menys destacada. El tipus il·lustrat a (1), en canvi, no serà tractat, per tal com ja l'he analitzat amb un cert deteniment en un altre treball (1989).

2. INTRODUCCIÓ A L'APARELL CONCEPTUAL: ISOMORFISME I MOTIVACIÓ

Com a primer pas cap a la classificació dels tipus d'especialització figurativa en les expressions idiomàtiques, notarem que les dimensions paradigmàtica i sintagmàtica⁴ d'aquestes presenten dos vessants, en la mesura que totes dues poden ser considerades respecte al significat original, literal, i respecte al significat derivat, figurat. La dimensió **paradigmàtica** remet primordialment a la relació entre el significat original de l'expressió idiomàtica com un tot i el seu significat derivat. Secundàriament, remet a la relació entre el significat original, el literal, de les parts que la constitueixen i a la interpretació que reben aquestes parts dins de la lectura derivada de l'expressió en la seva totalitat. La dimensió **sintagmàtica** inclou la relació entre la interpretació dels constituents de l'expressió, d'una banda, i la interpretació de l'expressió com un tot, d'altra; tanmateix, aquesta dimensió sintagmàtica pot considerar-se tant respecte al significat original com al derivat. Així doncs, d'una manera sistemàtica, podem esquematitzar les relacions semàntiques en les expressions idiomàtiques mitjançant una estructura prismàtica com en la figura 1. (La figura s'ha d'entendre només com un mitjà de clarificació i referència; lògicament no és una representació formal com les de les gramàtiques formals. Per simplificar, s'entén que l'expressió conté només dos elements lèxics.)

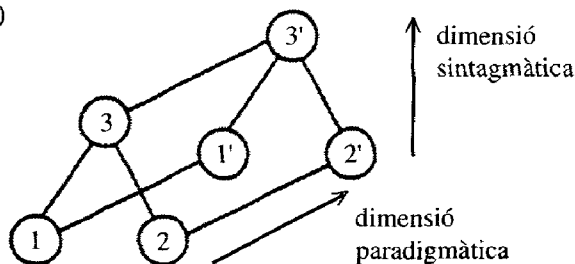

Fig. 1

1. Primer constituent amb el seu significat literal
2. Segon constituent amb el seu significat literal
3. Expressió com un tot amb el seu significat literal
- 1'. Primer constituent amb el seu significat derivat
- 2'. Segon constituent amb el seu significat derivat
- 3'. Expressió com un tot amb el seu significat derivat, lectura idiomàtica

Com a segon pas preparatori, és important tenir en compte que la noció de composicionalitat pot rebre una interpretació dinàmica o estàtica. En la interpretació dinàmica, es considera que la composicionalitat és un procés derivacional sintagmàtic durant el qual el significat d'una expressió composta es computa a partir dels significats de les parts constituents de l'expressió.⁵ En contrast amb aquesta concepció dinàmica, ascendent (de baix cap amunt), podem concebre una interpretació estàtica que únicament palesa que és possible detectar una correspondència biunívoca entre les parts del valor semàntic de l'expressió com una totalitat i els significats dels seus constituents, malgrat la qüestió de si aquesta correspondència s'ha produït a través del procés de derivació ascendent o a través d'un procés interpretatiu descendent (de dalt cap avall). Més endavant donarem exemples d'aquests processos interpretatius.

Arribats en aquest punt, és suficient notar que no cal excloure una concepció no direccional de la composicionalitat. Ara bé, atès que el terme *composicionalitat*, a partir de la connotació processual que té, s'associa amb la idea d'una derivació ascendent, ens pot ser útil considerar un terme diferent per a la interpretació neutra, la no direccional. Aquí proposo d'utilitzar el terme **isomorfisme**: al capdavant, del que es tracta és d'una correspondència biunívoca entre l'estructura formal de l'expressió i l'estructura de la seva interpretació semàntica, en la mesura que existeix una correlació sistemàtica entre les parts del valor semàntic de l'expressió en la seva totalitat i les parts constituents d'aquesta expressió.

Podem fer encara un tercer pas preparatori refinant la noció de derivació. A pesar que puguin semblar intercanviables afirmacions en el sentit que els significats idiomàtics no són composicionals, que són especialitzats i que no poden derivar-se directament, a hores d'ara hauria d'haver quedat clar que, en principi, hem de distingir entre la no-derivabilitat sintagmàtica del significat d'una expressió –que és, lògicament, el seu aspecte no compositiu– i la seva no-derivabilitat paradigmàtica. La segona afecta la transparència de l'extensió semàntica que condueix des del significat original d'una expressió a la seva lectura transferida. Podem il·lustrar aquest fet mitjançant la dificultat interpretativa que trobàvem a (3): al llarg de la línia superior del prisma de la figura 1, la transició des del significat literal de *iemand iets op de mouw speilden* ('enganyar (amb una agulla) alguna cosa en la màniga d'algú') al significat idiomàtic ('enganyar algú') és opaca. La segona no pot ser derivada basant-se en la primera, perquè la imatge motivadora s'ha perdut. Proposo denominar aquest tipus de deriva-

(5) La interpretació ascendent es troba en cites com la següent: «Whatever linguistic meaning is, there must be some sort of compositional account of the interpretation of complex expressions as composed from the interpretations of their parts and thus ultimately from the interpretations of the (finitely many) simple expressions contained in them and of the syntactic structures in which they occur» (Chierchia & McConner-Ginet 1990: 6).

ció **motivació** (en contrast amb la composicionalitat dinàmica com un tipus sintagmàtic de derivació).

Per arrodonir els aspectes preparatoris, notarem que l'isomorfisme i la motivació, segons s'han definit aquí,⁶ comparteixen una característica comuna: comporten la transparència d'alguns dels lligams indicats a la figura 1. Més específicament, l'isomorfisme coincideix amb la transparència sintagmàtica, mentre que la motivació es pot definir com a transparència paradigmàtica.

3. LA CLASSIFICACIÓ BÀSICA: COMBINACIONS D'ISOMORFISME I MOTIVACIÓ

(6) En la major part de treballs de la Semàntica Cognitiva, el concepte de motivació s'utilitza d'una manera lleugerament més àmplia de com l'hem definida aquí. A Lakoff (1987) i als treballs que s'hi relacionen, per exemple, la 'motivació' inclou els principis que expliquen (o fan plausible) per què una expressió lingüística determinada significa el que significa. El concepte ha estat explícitament introduït com una alternativa a la noció més tradicional de predictibilitat: fins i tot els significats que no són completament predictibles, poder ser motivats per tendències existents i *schemata*. La distinció que marquem aquí entre 'motivació' i 'isomorfisme' intenta ser més específica pel que fa al concepte general de motivació, tot distingint entre la forma sintagmàtica i la paradigmàtica. El concepte d'isomorfisme, d'altra banda, connecta amb els treballs de la tradició cognitiva que tracten de la iconicitat de la gramàtica (vegeu Haiman 1980). L'isomorfisme és utilitzat aquí com una forma d'iconicitat en la mesura que les característiques de significat (en concret, la seva naturalesa complexa) es reflecteixen amb trets de la forma lingüística (això és, la seva naturalesa composta).

Ara podem arribar a la classificació bàsica de la naturalesa especialitzada de les expressions idiomàtiques, tenint en compte les diferents combinacions d'isomorfisme i motivació que es poden produir. És clar que isomorfisme i motivació poden ser considerats en dos punts en l'estructura relacional dibuixada a la figura 1. D'una part, la motivació es pot referir a la línia paradigmàtica superior del prisma i a les dues línies paradigmàtiques inferiors. D'altra banda, l'isomorfisme sintagmàtic pot incloure el triangle frontal o el triangle posterior de la figura. Vist que l'entitat bàsica que ens interessa aquí és el significat idiomàtic de l'expressió com un tot (el cantó superior i posterior de la figura), per ara considerarem només la motivació i l'isomorfisme en la mesura que estan directament relacionats amb aquesta part de l'estructura, és a dir, considerarem l'isomorfisme dins el nivell figuratiu i la motivació en el nivell global. Tractarem les extensions cap a altres parts de l'estructura en seccions successives. Considereu, doncs, les expressions següents:

- (4) *De koe bij de horens vatten* 'Agafar la vaca per les banyes > agafar el bou per les banyes'
Aan de weg ? timmeren 'Practicar fusteria en la carretera, treballar en públic > atreure l'atenció cap a les pròpies activitats, estar la vista pública, ser el centre de l'atenció'
- (5) *Met spek schieten* 'Disparar amb bacó > fanfarronejar, bufar en caldo gelat'
Een wit voetje bij iemand hebben 'Tenir un peu blanc i petit amb algú > estar en bones relacions amb algú, gaudir dels favors d'algú, ser l'ullet dret d'algú'
- (6) *Met de handen in het haar zitten* 'Seure amb les mans als cabells > estar a punt de tornar-se boig, estar en una situació problemàtica, no saber què fer'
Dat heeft niet veel om het lijf 'Això no té massa al voltant del cos > això no significa molt, no és molt important, això rai'
- (7) *De kat de bel aanbinden* 'Lligar la campaneta al gat > prendre la iniciativa en una activitat perillosa'

Als puntje bij paaltje komt 'Quan el punt arriba al pol > quan ja no hi ha res a fer, quan les coses es posen negres'

Les lectures idiomàtiques de (4) són al mateix temps **isomòrfiques i motivades**. Les de (5) són **isomòrfiques però no motivades**, les de (6) són **motivades però no isomòrfiques**, i les de (7) no són **ni isomòrfiques ni motivades**. El caràcter isomòrfic de *de koe bij de horens vatten* ('Agafar la vaca per les banyes > agafar el bou per les banyes') deriva del fet que es pot definir una projecció (angl. *mapping*) biunívoca consistent entre els elements del significat global i els dels constituents de l'expressió. Si parafrasem el significat idiomàtic com 'atacar un problema o una dificultat en el punt més central, el més perillós o difícil', queda clar que la vaca es correspon amb el problema com a totalitat, mentre que les banyes en representen la part més difícil; agafar les banyes simbolitza atacar el nucli d'una situació problemàtica. De manera semblant, *met spek schieten* ('Disparar amb bacó > fanfarronejar, bufar en caldo gelat') és isomòrfic perquè les fanfarronades corresponen a *spek*, 'bacó', mentre que el fet d'explicar coses de manera hiperbòlica es pot entendre com a corresponent a *schieten*, 'disparar'. Per contra, és difícil identificar aquests aspectes amb una situació on estar a punt de tornar-se boig, no saber què fer pugui projectar-se isomòrficament en els diversos aspectes de la situació descrita per *met de handen in het haar zitten* ('Seure amb les mans als cabells > estar a punt de tornar-se boig, estar en una situació problemàtica, no saber què fer'). Què serien les mans i què serien els cabells, per exemple? Pel que fa a la motivació, en canvi, es pot apreciar ràpidament que aquesta expressió és metonímica respecte a una situació d'estar en problemes: el que hom sol fer en aquesta mena de circumstàncies és precisament agafar-se el cap entre les mans i considerar la situació. En la mateixa línia, és fàcil veure que la situació literal descrita en *de koe bij de horens vatten* ('Agafar la vaca per les banyes > agafar el bou per les banyes') és una imatge metafòrica d'atacar un problema en el seu punt més difícil. Però no és clar per què disparar amb bacó hauria d'indicar fanfarronejar o per què el fet que un punt assoleixi un pol hauria de tenir res a veure amb el fet que les coses es posin negres.

Per clarificar una mica més aquesta classificació bàsica, cal fer quatre remarques. En primer lloc, les relacions isomòrfiques que hem identificat més amunt no s'han de confondre amb la qüestió de **si les lectures dels constituents d'una expressió idiomàtica projectades isomòrficament són per elles mateixes motivades**. Per exemple, mentre l'element lèxic *koe* de *de koe bij de horens vatten* ('Agafar la vaca per les banyes > agafar el bou per les banyes') es projecta en la part problemàtica de la lectura figurada global 'atacar un problema per l'aspecte més difícil', no hi ha una motivació independent per estendre la distribució semàntica de *koe* cap al significat 'problema', un canvi semàntic des de 'vaca' fins a 'problema' no és un aspecte conven-

(7) Podem contestar la pregunta de com podem situar *koe*, interpretat en el context figuratiu, en correspondència amb *koe*, interpretat en el pla literal. D'una banda, podríem mantenir que *koe* 'problema' correspon a *koe* 'vacca'. Però, d'altra banda, no hi ha lligam associatiu semàntic de 'vacca' a 'problema'. Així doncs, ¿podem dir que *koe* es projecta en 'problema'? Què és el que ens atura a l'hora de projectar *bij de horens vatten* en la part 'problema' de la lectura idiomàtica de l'expressió? En aquest cas particular, és clar, el lligam entre *vatten* 'capturar (literalment)' i la lectura figurada 'atacar' no és immotivada, i doncs, per eliminació, *koe* es projecta fàcilment en 'problema'. Però fins i tot si aquest lligam paradigmàtic entre les dues interpretacions de *vatten* hagués de ser tan poc transparent com el que hi ha entre 'vacca' i 'problema', l'estructura sintàctica de l'expressió (interpretada literalment), afavoriria una interpretació figurada de *koe* com a nom, i de *vatten* com a verb. Això sembla conduir a la conclusió que sempre hi ha algun lligam paradigmàtic en la part inferior dels prismes entre les lectures literals dels constituents i la seva interpretació figurada: al capdavant, la lectura literal motivaria la lectura figurada perquè la segona es compon de la classe de paraules de la primera. En principi, aquesta forma de motivació feble pot ser explicada acceptant graus de motivació; es mostrarà més endavant en el text que en qualsevol cas és útil fer aquest pas. Tanmateix, des del punt de vista empíric, queda per veure si les lectures figurades sempre es componen de la classe de paraules dels constituents de l'expressió literal. (Noteu que almenys en el reialme de la morfologia, els processos reinterpretatius poden

cional del significat de *koe*, ni hi ha una metàfora independent i fàcilment concebible que condueixi de 'vacca' a 'problema'. En altres paraules, les línies paradigmàtiques inferiors de la figura 1 no són presents en el cas de *de koe bij de horens vatten* ('Agafar la vacca per les banyes > agafar el bou per les banyes').⁷ A hores d'ara, hauria de ser més clar per què he suggerit que calia tenir en compte l'isomorfisme com un concepte no direccional de composicionalitat. Encara que *de koe bij de horens vatten* presenta un isomorfisme, el significat idiomàtic 'atacar un problema pel seu aspecte més difícil' no es pot assolir mitjançant un procés compositiu ascendent, perquè no és possible assolir independentment la construcció de blocs per a aquest procés (per exemple, una interpretació del tipus 'problema' per a *koe*). A causa de la manca d'una motivació paradigmàtica independent en la part inferior del prisma, l'entrada (*input*) per a un possible procés compositiu només pot recuperar-se quan la sortida (*output*) del procés (el significat figurat global de l'expressió en la seva totalitat) és realment a l'abast.

En segon lloc, **la motivació i l'isomorfisme poden ser parcials**. Considerant la paràfrasi 'donar les ordres' per a *de lakens uitleden* (esmentat a (8), més avall), és possible projectar *lakens* ('fulls') en 'ordres' i *uitleden* ('repartir') en 'donar'. Al mateix temps, és possible imaginar una situació en què la persona responsable de la distribució dels fulls generalment és l'encarregat; així les coses, el significat idiomàtic és motivat. Però el lligam motivacional és feble: distribuir fulls no és un tipus de situació que típicament s'associa amb ser l'encarregat (o almenys, ja no: aparentment, la imatge deriva de la posició dominant de la mestressa de casa, el control de la qual sobre els afers de la casa se simbolitza amb el seu control sobre l'armari de la roba de casa). *A de kogel is door de kerk* ('La bala ha passat a través de l'església > s'ha arribat a una decisió, les coses han arribat al punt final') s'indica que per fi s'ha produït un esdeveniment (com ara la presa d'una decisió), que havia estat retardat o impedit per alguna mena d'obstacle. El disseny general és força clar: un obstacle material (l'església) obstrueix i alenteix el moviment de la bala, de la mateixa manera que diverses dificultats obstrueixen i alenteixen la materialització d'un esdeveniment esperat des de fa molt de temps. Però, per què una església i una bala? Novament la transparència de la imatge motivadora és només parcial.

- (8) *De lakens uitleden* 'Distribuir els fulls > donar les ordres, portar la batuta, ser el cap, tallar el bacallà'
De kogel is door de kerk 'La bala ha passat a través de l'església > s'ha arribat a una decisió, les coses han arribat al punt final'
- (9) *Met spek schieten* 'Disparar amb bacó > fanfarronejar, bufar en caldo gelat'
Abraham gezien hebben 'Haver vist Abraham > tenir més de cinquanta anys, ser més vell que Matusalem'
Als puntje bij paaltje komt 'Quan el punt arriba al pol > quan ja no hi ha res a fer, quan les coses es posen negres'

- (10) *Uit de bol gaan* 'Anar-se'n del cap > Tornar-se boig d'alegria'
Het hoofd verliezen 'Perdre el cap'
Niet goed bij z'n hoofd zijn 'No estar bé del cap > estar tocat del bolet, no tocar-hi'
Het hoofd loopt mij om 'El meu cap em gira > em vénen rodaments de cap'
Z'n hoofd ergens bijhouden 'Mantenir el cap en alguna cosa > estar atent, no perdre-se'n una'
Buiten zichzelf zijn 'Estar fora de si'
Uit z'n vel springen 'Saltar de la pròpia pell > estar fora d'un mateix (de ràbia)'
Uitsbarsten 'Esclatar, rebentar'
Exploderen/ontploffen 'Esclatar'
In de wolken zijn 'Estar en els núvols > estar contentíssim'
In de zevende hemel zijn 'Ser al setè cel > estar contentíssim, ser al paradís'
In de put zitten 'Seure al fossat > estar afonat, estar deprimít'
Door een dal gaan 'Anar a través de la vall > travessar un mal moment, estar afonat'
Erbovenop zijn 'Ser al cim d'això > haver superat els problemes'

En tercer lloc, **la pèrdua o l'afebliment de la motivació sovint és el resultat de canvis culturals**. Més sovint que no ens pensem, la imatge de base que motiva un canvi figurat és un aspecte de la cultura material o immaterial d'una comunitat lingüística; així, quan la cultura canvia, la motivació de la imatge pot perdre força. Un exemple clar d'això és *met spek schieten* (repetit a (9)). Sembla ser que es disparava a les naus enemigues amb bacó (i altres substàncies greixoses semblants), per tal de facilitar que s'incendiessin; la interpretació 'fanfarronejar' es pot assolir mitjançant una interpretació intermèdia 'sotmetre algú a una agressió verbal, dominar algú verbalment'. En aquest cas, el coneixement rellevant pertany al nivell de la cultura immaterial més que no pas a la material. Pel que fa al segon exemple de (9), el significat 'ja no ser jove o inexpert' es pot derivar, amb una motivació parcial, en la mesura que l'expressió idiomàtica s'interpreta com a hiperbòlica amb la lectura 'haver vist algú fa molt de temps'. Però, per què el límit ha d'establir-se en els 50? De fet, es necessita un bon coneixement de la Bíblia per a reconèixer el fonament de l'expressió, que deriva de l'evangeli de Joan 8: 57. Així doncs, és clar que la naturalesa motivada d'una expressió es troba subjecta a una variabilitat individual considerable (que depèn, entre altres coses, de les diferències individuals quant al grau de familiaritat amb el context històric motivador). Tanmateix, això no vol dir que un coneixement enciclopèdic vast sigui sempre suficient per a recuperar la motivació que hi ha darrera d'una expressió. El darrer exemple de (9) pot ser gairebé irrecuperable, cosa que típicament es palesa quan els etimòlegs no es posen d'acord sobre l'origen d'una expressió. Respecte a *als puntje bij paaltje komt* ('Quan el punt arriba al pol > quan ja no hi ha res a fer, quan les coses

violar l'estructura sintagmàtica inicial: la reanàlisi isomòrficament metanalítica de *hamburger* com *ham + burger* viola l'estructura formal inicial.)

es posen negres,') , per exemple, alguns pensen que prové d'una transformació de l'expressió més antiga *als putje bij paaltje komt* 'Quan el forat arriba al pol > quan s'arriba a posar el pol dins del forat', mentre que altres pensen que és una variant de *de puntjes op de i zetten* ('posar el punt sobre la i > ser meticulós en els detalls').

En quart lloc, **la imatge motivadora no ha de ser necessàriament específica de l'expressió en qüestió**; encara més, **la imatge motivadora pot ser complexa**. Arribats a aquest punt, podem connectar amb la recerca general sobre la metàfora en la línia de Lakoff & Johnson (1980). Sense entrar massa aprofundidament en la qüestió, considereu (10) *uit de bol gaan* ('Anar-se'n del cap > Tornar-se boig d'alegria'). Sembla que l'expressió té la seva motivació en la combinació d'almenys tres imatges de caràcter general, en la mesura que proporcionen una motivació genèrica a diverses expressions específiques. Primera, EL CAP ÉS EL LLOC DE L'AUTOCONTROL és a la base de *het hoofd verliezen* ('Perdre el cap'), *niet goed bij z'n hoofd zijn* ('No estar bé del cap > estar tocat del bolet, no tocar-hi'), *het hoofd loopt mij om* ('El cap em gira > em vénen rodaments de cap'), *z'n hoofd ergens bijhouden* ('Mantenir el cap en alguna cosa > estar atent, no perdre-se'n una'). Segona, PERDRE L'AUTOCONTROL ÉS DEIXAR EL COS es troba a *buiten zichzelf zijn* ('Estar fora de si'), *uit z'n vel springen* ('Saltar de la pròpia pell > estar fora d'un mateix (de ràbia)'), *uitsbarsten* ('Esclatar, rebotar'), *exploderen i ontploffen* ('Esclatar'). I tercer, DALT ÉS POSITIU/BAIX ÉS NEGATIU és present a **in de wolken zijn* ('Estar en els núvols > estar contentíssim'), *in de zevende hemel zijn* ('Ser al setè cel > estar contentíssim, ser al paradís'), *in de put zitten* ('Seure al fossat > estar afonat, estar deprimat'), *door een dal gaan* ('Anar a través de la vall > travessar un mal moment, estar afonat'), *erbovenop zijn* ('Ser al cim d'això > haver superat els problemes').

4. ELABORACIÓ DE LA CLASSIFICACIÓ: MOTIVACIÓ LOCAL I ABSÈNCIA D'ISOMORFISME LITERAL

En l'apartat anterior hem tractat una part de la representació original de la figura 1. Eixamplant la nostra perspectiva a la figura 1 com a conjunt, hi ha dos fenòmens addicionals a analitzar. D'una banda, la motivació global d'una expressió pot contrastar-se amb la motivació 'local' de cadascun dels seus elements, és a dir, la motivació al llarg de la línia paradigmàtica superior del prisma ha de ser complementada amb la motivació de la línia inferior. D'altra banda, l'isomorfisme de la part figurativa posterior del prisma pot ser contrastat amb el del front literal de la representació prismàtica.

Parels voor de zwijnen ('llençar perles davant dels porcs > La mel no és feta per a la boca del porc') d'(11) és un exemple d'una expressió idiomàtica on la figura 1 es realitza plenament. La imatge global és motivada (és fàcil d'adonar-se del significat de llençar coses valuoses als peus d'éssers sense valor), i el significat figurat és iso-

mòrfic (*parels* – ‘perles’ – s’identifica amb les coses valuoses que representen el significat idiomàtic i *zwijnen* – ‘porcs’ – s’identifica amb els éssers inferiors a què se sotmeten). Al mateix temps (i aquest és el contrast més important amb *de koe bij de horens vatten* – ‘Agafar la vaca per les banyes > agafar el bou per les banyes’ –, exemple que hem discutit abans) és que la transició de *parel* a ‘cosa valuosa’ i de *zwijnen* a ‘persona sense valor’ és motivada a partir d’una metàfora avaluativa. Fins a un cert punt, es pot dir que la transició metafòrica s’ha lexicalitzat (en el sentit que és convencional): *zwijn* és un terme invectiu normal de la mateixa manera que ho és *porc*, i *een pareltje* és un terme d’apreci com ho són *joia*, *perla*, *gemma*. (No obstant això, el que he dit no significa que les lectures motivades metafòricament de *parel* i *zwijn* en aquesta expressió idiomàtica coincideixin exactament amb els significats metafòrics lexicalitzats. Per exemple, com a terme d’abús, *zwijn* normalment implica que la persona en qüestió té una vida immoral, mentre que no ha de ser necessàriament present aquesta implicació en *parels voor de zwijnen*. La qüestió important que cal copsar és que l’existència lexicalitzada de *zwijn* en una lectura com ‘persona sense valor, específicament a causa del seu comportament immoral’ enforteix la naturalesa motivada de la interpretació corresponent que rep la paraula en el context de l’expressió.)

- (11) *Parels voor de zwijnen* ‘Llençar perles davant dels porcs > La mel no és feta per a la boca del porc’
- (12) *Iemand de loef afsteken* ‘Endur-se el vent de les veles d’algú’ > ‘Prendre el millor d’algú, privar algú d’algun avantatge’
Tegen heug en meug ‘Contra *heug* i *meug* > contra la pròpia voluntat’
Van hot noch haar weten «No saber ni *hot* ni *haar* > ser totalment ignorant, no saber fer la o amb un canut’
- (13) *Iets aan de kaak stelen* ‘Posar alguna cosa en la mandíbula > exposar, denunciar alguna cosa’
Iets op touw zetten ‘Posar alguna cosa a la corda > organitzar, planificar, posar en marxa alguna cosa’

Vista l’anàlisi de *parels voor de zwijnen* com una expressió idiomàtica totalment motivada i isomòrfica, podem afegir-hi dues remarques més. Per començar, notarem que la lectura figurada de les expressions totalment motivades i isomòrfiques es pot assolir mitjançant dos camins interpretatius: o bé el significat literal global és derivat primer i transferit al terreny figuratiu després, o bé el canvi del significat literal de les paraules individual al significat transferit s’efectua primer, i tot seguit es produeix la combinació compositiva en un significat idiomàtic de l’expressió com un tot. Seguint els termes de la figura 1, la interpretació pot anar des de baix cap amunt primer, i després cap a la part posterior, o bé pot anar des de la part posterior al llarg de la part inferior primer, i tot seguit moure cap amunt. En unes altres paraules, o bé la dimensió sintagmàtica és recorreguda primer o bé la paradigmàtica té la precedència (començant cada

vegada des de la part frontal inferior del prisma). Una altra qüestió és quin dels dos camins interpretatius és psicològicament real (o simplement preponderant), però és important veure que almenys tots dos són possibles en principi.

Més encara, la motivació lèxica 'local' pot ser parcial, és a dir, no ha d'incloure necessàriament tots els elements que constitueixen l'expressió. Quan *Iemand de loef afsteken* ('Endur-se el vent de les veles d'algú' > 'Prendre el millor d'algú') és interpretat com 'privar algú d'algun avantatge (com ara una posició inicial superior)', *loef* s'identifica amb 'l'avantatge', mentre *afsteken* ('endur-se') es pot associar amb la noció de privació. En aquest segon cas, l'associació és motivada: la transferència metafòrica del significat literal 'tallar, impedir' d'*afsteken* a 'privar' és transparent. En canvi, no és possible establir un lligam de motivació semblant en el cas de *loef* ('vent'), perquè aquest no té un significat literal per al parlant de neerlandès mitjà. Noteu també que hi ha gradacions pel que fa a la motivació.⁸ Hi ha canvis de significat convencionalitzats, com els que hem esmentat en el cas de *parel* ('perla') i *zwijn* ('porc') que són més forts que el canvi de 'tallar' a 'privar' en el cas d'*afsteken*: en aquest l'extensió és possible, i probablement fins i tot plausible, però no és convencional.

Juntament amb *iemand de loef afsteken* ('Endur-se el vent de les veles d'algú' > 'Prendre el millor d'algú'), la resta d'expressions de (12) il·lustren la segona extensió principal de la classificació presentada a l'apartat 3. Atès el caràcter de morfemes (*cranberry, gerds, agre) de *loef*, *heug*, *meug*, *hot i haar*, exemplifiquen el cas en què **no hi ha isomorfisme en el nivell literal**: no és possible computar un significat literal global perquè un o més dels blocs lèxics constructors freturen d'un significat propi i específic. (A propòsit d'això, notarem que la discussió anterior sobre *de loef afsteken* ha deixat clar que l'absència d'isomorfisme en el nivell literal pot produir-se juntament amb un isomorfisme en el nivell figurat). A més, pot ser útil esmentar l'existència de morfemes *cranberry* amagats com *kaak* i *touw* a (13). En el context que motiva l'expressió idiomàtica, les paraules tenen el seu significat antic de 'picota'⁹ i 'teler' respectivament; en l'actualitat aquests significats ja no són d'ús comú. Els homònims *kaak* 'mandíbula' i *touw* 'corda', d'altra banda, són paraules d'una alta freqüència d'ús. Així doncs, les expressions *iets aan de kaak stelen* ('Posar alguna cosa en la mandíbula > exposar, denunciar alguna cosa'), i *iets op touw zetten* ('Posar alguna cosa a la corda > organitzar, planificar, posar en marxa alguna cosa') poden rebre una interpretació incorporant les lectures 'mandíbula' i 'corda' (com hem suggerit a (13)), però òbviament no és el tipus de lectura literal que pot motivar la interpretació figurativa de l'expressió (en el nivell de l'expressió com un tot). En la mesura que *kaak* 'picota' i *touw* 'teler' només sobreviuen en les expressions *aan de kaak stelen* i *op touw zetten*, són com morfemes *cranberry* normals; tanmateix, en la mesura que coincideixen formalment amb els seus homònims *kaak* 'mandíbula' i *touw* 'corda', es poden denominar morfemes *cranberry* amagats.

(8) La representació de la figura 1 es pot adaptar per prendre en consideració els graus de motivació, tot dibuixant línies més gruixudes o més fines, o afegint-hi *un pes numèric.

(9) (Nota del traductor) Aquí cal entendre *picota* amb el significat de «columna on s'exposaven els reus a la vergonya o els caps tallats dels sentenciats» (DCVB).

En resum, sembla que els lligams associatius presentats a la figura 1 poden trobar-se amb diferents combinacions. Una investigació exhaustiva sobre la semàntica de les expressions idiomàtiques, doncs, haurà d'incloure una revisió de les diferents maneres com el model presentat aquí pot ser realitzat parcialment (vegeu Geeraerts & Bakema 1993, per a un exemple de com pot ser una revisió d'aquesta mena. Noteu, no obstant això, que la revisió proposada allí tracta principalment amb composts més que amb expressions idiomàtiques. Tanmateix, això no ha de sobtar-nos: si el model esquematitzat a la figura 1 és útil, hauria d'aplicar-se a tota mena d'elements lèxics complexos, és a dir, tant a paraules morfològicament compostes com a expressions idiomàtiques).

5. UN EIXAMPLAMENT DE LA PERSPECTIVA: PROCESSOS DE REINTERPRETACIÓ

Els exemples d'isomorfisme en el nivell figurat que hem mencionat a l'apartat 3 produeixen interpretacions secundàries, no originàries, dels elements implicats en el procés. Per exemple, l'associació isomòrfica entre *lakens* ('fulls') i 'ordres' en *de lakens uitleden* ('Distribuir els fulls > donar les ordres, portar la batuta, ser el cap') produeix una interpretació determinada contextualment per a *lakens*, però tenint en compte que la transició de *laken* ('full') a *laken* ('ordre') no és ni convencional ni motivada (en la mesura que la segona lectura és una extensió semàntica plausible i transparent de la primera), resulta que no és molt probable que la interpretació contextualment isomòrfica de *laken* com a 'ordre' adquireixi un pes estructural molt important en el lèxic. Ara, molt sovint el procés de reinterpretació contextual dins de l'expressió idiomàtica té una certa importància.¹⁰

De fet, **es pot mostrar com a real la reinterpretació del procés quan l'element en qüestió (en la lectura secundària) arriba a ser utilitzat aïlladament respecte al seu context idiomàtic original.** Això és el que ha passat amb *spek* ('bacó') a *met spek schieten*, que ha conduït al compost *spekverkoper* ('venedor de bacó'), com a l'exemple (14). La formació d'un nom compost només pot explicar-se si s'accepta que *spek* en la seva lectura idiomàtica 'discurs amb fanfarronades' s'ha aïllat de l'expressió original. *Spekverkoper* com a tal no pot explicar-se com una metàfora original per ella mateixa: no hi ha manera d'associar vendre bacó amb fanfarronejar si no és a través de l'intermediari *met spek schieten*. Aquest tipus de 'formació semàntica retroactiva' (*semantic back-formation*) és també força observable en el cas dels morfemes *cranberry*. Quan es demana a la gent una interpretació de *heinde* a *van heinde en verre* ('Des de lluny i ample, des de tot arreu'), resulta que la majoria entenen l'element *heinde*, 'lluny', com un sinònim o un quasi-sinònim de *verre*, 'ample' (més o menys com la relació entre lluny i ample en la contrapartida catalana de l'expressió).¹¹ No

(10) Els processos de reinterpretació esmentats en aquest paràgraf constitueixen un tipus de prova de la realitat cognitiva de l'estructura semàntica que s'expressa amb el model prismàtic de la figura 1. En recerques ulteriors s'exploraran altres tipus d'argument de suport de la validesa del model. Cal tenir en compte dues alternatives principals. En primer lloc, es poden considerar les investigacions psicològiques (que inclouen tasques processadores directes (*on-line*) o es basen en qüestionaris), per tal d'establir la realitat psicològica d'una anàlisi concreta. En segon lloc, els fenòmens lingüístics sincrònics (més que no pas els processos diacrònics de reinterpretació esmentats aquí) poden remarcar la importància estructural del model. Considereu, per exemple, la possibilitat d'incorporar elements anafòrics a l'expressió. Com a hipòtesi de treball, pot semblar que només aquelles expressions idiomàtiques que són isomòrfiques en el nivell figurat admeten la introducció de pronoms anafòrics demostratius referits a una aparició prèvia dels conceptes interpretats figuradament. En aquesta línia, és força possible tenir una seqüència com la següent: 'Aleshores es va presentar el problema de formatar el text d'acord amb el tipus de full. Agafar aquest bou per les banyes semblava ser molt més difícil que recórrer a les revisions requerides pels editors'. Vist que *bou* es projecta en 'el problema que ha d'atacar-se', *aquest* es pot introduir per referir-se a la identificació prèvia d'aquell problema. En canvi, en el cas de *met de handen in het haar zitten* ('seure amb les mans als cabells > estar a punt de tornar-se boig, no saber què fer'), l'absència d'una interpretació clara de *handen* en el context idiomàtic produeix se-

obstant això, des del punt de vista etimològic *heinde* i *verre* són antònims més que no pas sinònims; *heinde* s'associa amb *mà* i bàsicament significat 'el que és a prop, el que és a l'abast de la mà, el que es pot trobar en l'entorn immediat'. Tanmateix, quan es perd la relació etimològica amb *mà* i la relació semàntica amb el concepte de proximitat, el significat general 'des de tot arreu' de l'expressió idiomàtica permet que *heinde* es reinterpreti com un sinònim de *verre*. *Met zijn talenten woekeren* ('Treure el màxim partit possible del propi talent > explotar els propis dots') és un cas encara més clar. Mentre *talent* en el seu context bíblic literal es referia a una moneda particular, la lectura 'habilitat, capacitat, aptitud personal' que ha rebut en la interpretació figurada de l'expressió és ara la més rellevant; la trobem lliurement i separada de l'expressió originària. Des d'una perspectiva molt general, processos interpretatius com aquests indiquen que la recerca d'un isomorfisme (definit com a transparència sintagmàtica) és una força activa en la ment de l'usuari del llenguatge. Aparentment, l'isomorfisme en el nivell figurat de les expressions idiomàtiques no és només real quan es dona sobre la base dels significats literals dels constituents de l'expressió, sinó que també és real en el sentit que és cercat quan no és donat. Si acceptem aquesta idea, resulta que els processos interpretatius no sempre són ascendents, sinó que també poden ser descendents: el significat conjunt de *met zijn talenten woekeren* ('Treure el màxim partit possible del propi talent > explotar els propis dots') determina el significat específic de *talent*, que s'ha convertit en el significat preponderant de l'element.

qüències com la següent, que és prou poc plausible: «Toen moesten er camera-ready kopieën van de figuren gemaakt worden. Met deze handen in het haar te zitten bleek veel erger dan het schrijven van her oorspronkelijke artikel geweest was (aleshores es va produir el problema de produir figures *camera-ready*. Seure amb aquelles mans al propi cap semblava ser un esforç més excessiu que no pas escriure el treball original)». Aquest és només un exemple del tipus de fenomen que cal estudiar, però il·lustra com es poden cercar evidències addicionals de la realitat lingüística del model prismàtic.

(11) (Nota del traductor)
L'autor contraposa els elements *far* i *wide* de l'anglès, corresponents als mots catalans que hem inclòs al text.

(14) *Spekverkoper* 'Venedor de bacó' > fanfarró

Van heinde en verre 'Des de lluny i ample, des de tot arreu'

Met zijn talenten woekeren 'Treure el màxim partit possible del propi talent > explotar els propis dots'

(15) *Uilen naar Athene dragen* 'Portar mussols a Atenes > fer alguna cosa irrellevant, sense utilitat, supèrflua'

De kat de bel aanbinden 'Lligar la campaneta al gat > fer públic algun fet, treure alguna cosa a la llum pública'

De manera semblant, podem trobar proves en el sentit que la recerca de motivació paradigmàtica també és real. Evidentment, la recerca de motivació és oberta quan els etimòlegs no estan d'acord en la motivació actual d'una expressió com *uilen naar Athene dragen* ('Portar mussols a Atenes > fer alguna cosa irrellevant, sense utilitat, supèrflua'), que habitualment s'interpreta considerant el mussol com el símbol de la deessa Atenea i de la ciutat d'Atenes, però que alguns veuen com a motivat pel simple fet que hi ha molts mussols a Atenes. Però els etimòlegs són investigadors professionals de la motivació, i és per això que la seva creativitat interpretativa no ens diu massa sobre l'aparició espontània d'aquestes activitats interpretatives quan els usuaris comuns del llenguatge utilitzen expressions idiomàtiques. En aquest aspecte són més importants, en primer lloc, les investigacions psicolingüístiques del tipus recollit

a Gibbs (1990), que mostren que les imatges motivadores de les expressions idiomàtiques són psicològicament reals. I, en segon lloc, podem trobar proves de les reinterpretacions actuals al llarg de l'eix paradigmàtic, és a dir, evidència de nous significats que sorgeixen a través de la recerca de motivació. Per exemple, el significat idiomàtic antic de *de kat de bel aanbinden* ('Lligar la campaneta al gat > prendre la iniciativa en una activitat perillosa') es refereix a una antiga faula de gats i ratolins. Avui dia, tanmateix, sembla que canvia cap a la interpretació 'fer públic algun fet, treure alguna cosa a la llum pública': d'una part, l'antiga associació amb el fet d'assumir la responsabilitat en una acció perillosa (en favor d'altres persones) desapareix, passa a integrar-se en el «fons» de l'estructura; d'altra part, la noció d'atreure l'atenció pública cap a alguna cosa (concretament, alguna cosa escandalosa o negativa) passa a primer pla. Atès que *de kat de bel aanbinden* és en gran mesura no motivat per a la major part dels parlants, l'associació entre la campaneta a què es refereix l'expressió i la noció de fer pública alguna cosa (ço és, de fer-la sentir) intensifica el caràcter motivat de l'expressió. La recerca d'una motivació més gran condueix a un canvi en la interpretació.

6. CAP A LES CONCLUSIONS: ESPECIALITZACIÓ I INTERPRETACIÓ

El que he tractat d'indicar en les pàgines anteriors es pot resumir en tres punts. Primer, una descripció adequada de les diferents formes d'especialització semàntica que es donen en les expressions idiomàtiques demana que es tinguin en compte un seguit de distincions: la distinció entre formes de significat referencial i no referencial, la distinció entre els aspectes sintagmàtic i paradigmàtic del significat (els quals poden trobar-se en el nivell del significat literal o en el del significat figurat de l'expressió), i la distinció entre processos semàntics ascendents i descendents. Més concretament, els conceptes d'**isomorfisme** (definit com a transparència sintagmàtica) i **motivació** (definit com a transparència paradigmàtica) tenen una importància fonamental per descriure la semàntica de les expressions idiomàtiques.

En segon lloc, l'especialització semàntica d'aquestes expressions és una qüestió de grau. Més concretament, el marc classificatori definit a partir de les distincions conceptuals que acabem d'esmentar permet considerar una ordenació (*ranking*) dels graus d'especialització. Els menys especialitzats són els casos totalment isomòrfics i motivats com *parels voor de zwijnen gooien* ('Llençar perles davant dels porcs'). Una mica més especialitzats són casos com *de koe bij de horens vatten* ('Agafar la vaca per les banyes > agafar el bou per les banyes') i *met de handen in het haar zitten* ('Seure amb les mans als cabells > estar a punt de tornar-se boig, estar en una situació problemàtica, no saber què fer'), que no poden ser derivats paraula per paraula, però que són completament transparents al llarg del costat superior de l'estructura prismàtica. Progressant en l'escala, trobem casos com *met spek schieten* ('Disparar amb bacó > fan-

farronejar, bufar en caldo gelat') i *de kat de bel aanbinden* ('Lligar la campaneta al gat > prendre la iniciativa en una activitat perillosa'), que no presenten la motivació global dels exemples anteriors. Per últim, els casos més especialitzats són aquells en què el significat literal de l'expressió ni tan sols pot ser recuperat, com ara *iemand de loef afsteken* ('Endur-se el vent de les veles d'algú' > 'Prendre el millor d'algú') i altres expressions que contenen morfemes *cranberry*. En cadascun d'aquests casos, els fets són encara més matisats per l'existència de graus de motivació.

I en tercer lloc, la interpretació semàntica no és només una qüestió de composicionalitat ascendent o de transferència des del nivell literal al figurat. Els **processos de reinterpretació** que es poden observar en les expressions idiomàtiques apunten cap a l'existència d'interpretacions descendents i orientades des del nivell figurat al literal. No només es verifica que els significats literals determinen els figuratius; els significats figurats també determinen els literals. I no únicament el significat de les parts determina el significat del conjunt; també el significat de la totalitat determina el de les parts.

DIRK GEERAERTS
Universitat Catòlica de Lovaina

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BURGER, H., A. BUHOFER & A. SIALM (1982) *Handbuch der Phraseologie*, Berlin, De Gruyter.
- CHIERCHIA, G. & S. McCONNELL-GINET (1990) *Meaning and Grammar. An Introduction to Semantics*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- GEERAERTS, D. (1989) «Types of meanings in idioms». In M. Everaert & E. J. van der Linden (eds.), *First Tilburg Workshop on Idioms*, Tilburg, Institute for Language Technology and Artificial Intelligence, pàgs. 79-102.
- GEERAERTS, D. & P. BAKEMA (1993) «De prismatische semantiek van idiomen en composita». Es publicarà a *Leuense Bijdragen* 82, 2.
- GIBBS, R. (1990) «Psycholinguistic studies on the conceptual basis of idiomaticity», *Cognitive Linguistics* 1, pàgs. 417-451.
- GRÉCIANO, G. (1986) «Actualités phraséologiques», *Verbum* pàgs. 319-340.
- HAIMAN, J. (1980) «The iconicity of grammar», *Language* 56, pàgs. 515-54.
- JAKOBSON, R. (1971) *Selected Writings 2: Word and Language*, The Hague, Mouton.
- LAAN, K. TER (1956) *Nederlandse spreekwoorden spreuken en zegswijzen*, Gravenhage, Van Goor.

- LAKOFF, G. (1987) *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*, Chicago, The University of Chicago Press.
- LAKOFF, G. & M. JOHNSON (1980) *Metaphors We Live By*, Chicago, The University of Chicago Press.
- LANGACKER, R. (1987) *Foundations of Cognitive Grammar I*, Stanford, Stanford University Press.
- STOETT, F.A. (1914) *Nederlandsche spreekwoorden, udrukkingen en gezegden*, Zutphen, Thieme.

NOTA A LA TRADUCCIÓ CATALANA

Si la traducció no és mai empresa fàcil, en el cas de l'article de Geeraerts resulta una tasca particularment complexa, sobretot pel que fa a la versió d'uns exemples que són expressions idiomàtiques en neerlandès. Val a dir que la traductora havia d'ensopegar inevitablement amb un escoli tan difícil de superar com és la fraseologia, empeltada d'idiomaticitat i que reclama, en general, una transposició que tingui present el funcionament de les equivalències traductores, tan poc conciliable amb la literalitat quan es tracta d'expressions idiosincràtiques. Però en el cas del text que ens ocupa, la fraseologia no correspon als paràmetres d'una pragmàtica discursiva narrativa, descriptiva o conversacional, sinó que conforma un conjunt de peces citades, com a objecte d'estudi d'un discurs teòric de caire metalingüístic. D'aquí, doncs, la dificultat insalvable de donar-ne equivalents normalitzats en la llengua d'arribada, fora d'alguns entrecasos en què l'atzar de l'evolució semàntica d'ambues llengües —neerlandès i català—, o bé la proximitat dels referents culturals en el si d'una tradició menys heterogènia del que pot semblar d'antuvi, forneix la possibilitat de trobar equivalents catalans que es configuren amb una estructura semàntica similar a la dels exemples neerlandesos: per exemple, *agafar el bou per les banyes*. Ara bé, aquestes situacions no hi sovintegen, com el lector ha pogut comprovar. La traductora ha optat, doncs, per l'estratègia més eficaç: donar traduccions literals d'unes expressions que havien estat triades per l'autor amb la finalitat d'exemplificar cada pas de l'exposició teòrica que presentava, i suggerir, a més, alguns equivalents idiomàtics catalans quan això era possible. Es respecta així el pensament de l'autor, tot facilitant al lector els elements de versió suficients per resseguir l'itinerari expositiu del text.

Però la temptació d'aplicar els plantejaments de Geeraerts a un exemplari d'expressions catalanes és molt incitadora, i les reflexions d'aquest tipus afegides com a anotacions marginals podien fer particularment feixuga la lectura d'aquest esplèndid article. S'ha preferit, per tant, la confecció d'aquesta nota on, molt sintèticament, s'assaja d'esbossar l'aplicació d'alguns punts centrals de l'anàlisi de Geeraerts a

algunes expressions de la fraseologia catalana. Al capdavant, aquest és el propòsit central del monogràfic de *Caplletra* que el lector té a les mans.

1. D'antuvi, és fàcil il·lustrar els tres tipus d'especialització semàntica que l'autor proposa per plantejar-ne la problemàtica. Així, al primer grup —l'especialització que afegix un significat referencial no derivable a partir d'un significat referencial literal— corresponen expressions catalanes que s'han convencionalitzat, com a més usuals i idiomàtiques enfront d'altres possibilitats sinonímiques, per vehicular determinats valors pragmàtico-discursius, com és ara *passi-ho bé* per acomiadar-se o *no es mereixen* com a rèplica a un agraiement formulístic. En l'article només es tracta de passada aquest grup, que tanmateix és cabdal per a l'estudi de la pragmàtica discursiva d'una llengua. Pel que fa al segon cas —la no derivabilitat a partir d'un significat literal, que sovint presenta una certa opacitat—, exemples com *cantar (a algú) el gori-gori* o *perdre l'oremus* en són ben representatius, atès que algunes de les unitats lèxiques que integren aquestes fórmules són inusuals i poc transparents fora de les corresponents expressions. Finalment, els casos de no derivabilitat d'un significat referencial figurat sobre la base del significat literal, ben transparent, de cada un dels components, poden ser il·lustrats amb expressions com són *prendre el pèl* o *tocar el dos*.

2. Pel que respecta a la classificació quaternària que Geeraerts assaja per relació als paràmetres d'isomorfisme i motivació, podem exemplificar-la amb les expressions següents.

A) Isomorfisme i motivació: *traure el suc (a algú)* (= 'aconseguir el màxim profit'); *matar puces a canonades* (= 'emprendre una comesa fàcil amb mitjans desproporcionats'); *estirar més el braç que la màniga* (= 'excedir les pròpies possibilitats'); etc.

B) Isomorfisme sense motivació: *cremar les naus* (= 'barrar-se la retirada'); *estar fet un santllàtzer* (o *un eccehomo*) (= 'presentar un aspecte llastimós'); *catarroja descoberta* (= 'pillar algú en falta'); *a tot porc li arriba el seu Sant Martí* (= 'sempre arriba un final exemplar'); etc.

C) Motivació sense isomorfisme: *bufar en caldo gelat* (= 'fanfarronejar'); *fer-se (a algú) la boca aigua* (= 'delir-se'); *sense cap ni peus* (= 'incoherent'); *haver-se (algú) empassat el cullerot* (= 'tenir un posat hieràtic, orgullós'); *penjar els hàbits* (= 'secularitzar-se'); etc.

D) Ni isomorfisme ni motivació: *tenir la mà trencada* (en algun tipus d'*afers*) (= 'ésser expert'); *faltar-li (a algú) un cargol* (o *un bull*, o *un regonet*) (= 'ésser boig'); *no hi ha tutia* (= 'situació insalvable'); *amb tots els ets i uts* ('exhaustivament'); etc.

D'acord amb la proposta de Geeraerts, aquesta tipologia progressa en una escala de dificultat interpretativa, ja que tant l'absència d'isomorfisme entre el significat literal i el figurat com la minva en el grau de motivació són factors d'especialització idiomàtica que dificulten la interpretació i, més encara, la capacitat del parlant (sobretot el no nadiu) per produir, en la situació contextual adient, aquestes expressions. D'altra

banda, és obvi que les diferències entre els valors de cada paràmetre no són valors discrets sinó relatius. Així, l'isomorfisme és sens dubte un valor relatiu a l'estructura argumental que assignem al significat figurat en enunciar-lo, i, pel que fa a la no motivació, pot afectar només algun dels components del fraseologisme i, a més, és una relació gradual.

3. D'altra banda, cal dir que la motivació és un fenomen condicionat culturalment, tot i basar-se en una gamma de mecanismes de projecció metafòrica arrelats en la cognició humana (per exemple, el sentit de l'orientació corporal, que permet de dir que un raonament incoherent *no té cap ni peus*). La dimensió cultural de la motivació semàntica es particularitza i s'incardina en la història dels grups socials: ço és, depèn en bona mesura de les transformacions de l'enciclopèdia col·lectiva i fins i tot de la seva variació segons les àrees dialectals. En aquest sentit, els noms propis perden transparència significativa tan bon punt s'oblida el marc de referències culturals en què s'insereixen, com és el cas de *Sant Martí*, en relació a la matança del porc, o de *Sant Llàzer* com a figura evangèlica de difunt, o de la fórmula *ecce homo* de l'escena del Calvari. A més, mots com *tutia* o *catarroja* han caigut en desuetud, tot esdevenint arcaïsmes, i difícilment el parlant d'avui hi reconeix el significat de 'planta curativa' i 'joc d'amagatall' respectivament. Això comporta sovint moviments de reinterpretaió i fins i tot d'etimologia popular, per la qual *tutia* és substituït pel sintagma *ta tia*, per defugir amb una ultracorrecció mancada de sentit el pretès castellanisme, i *catarroja* és interpretat, al País Valencià, com a topònim –la població de *Catarroja*.

Alguns fenòmens com aquests, que corresponen al moviment de reinterpretació indicat per Geeraerts, han estat estudiats en la filologia catalana en relació a l'arcaïsmes i la tipologia popular, que sovint apareix en expressions fraseològiques o parèmiques. Al capdavant, les anomenades unitats *cranberry* vénen a coincidir en molts aspectes amb els *mots isolats* de què parla Joan Veny en un estudi on esbrina alguns entrecasos del català que no són aliens als temes tractats en aquestes pàgines: "Els *mots* que es queden *sols*, *isolats*, que han perdut els seus parents, sense família etimològica, sense suport en un camp derivatiu, resten a mercè de l'etimologia popular." (*Mots d'ahir i mots d'avui*, Barcelona, Empúries, 1991, p. 76)

En aquest sentit, cal dir, finalment, que la categoria de *cranberry* no presenta, com recorda Geeraerts, límits absoluts sinó relativitzats en funció de la variació diacrònica, a més de la dialectal i la sociolectal, i sovint estretament lligats a l'obertura i a la mal·leabilitat de l'enciclopèdia cultural. I en la mesura que aquestes unitats lèxiques queden isolades tendeixen a recobrar significació a partir del valor semàntic i pragmàtic de les expressions fraseològiques que són el seu entorn natural. L'estudi de la reinterpretació dels idiomatismes haurà de tenir en compte, doncs, fenòmens com són la toponímia i antroponímia, la semantització dels noms propis per mitjà de l'antonomàsia, les referències folklòriques en desuetud, els arcaïsmes obsolets o, també, les expressions on participen en algun grau, a vegades sobre una base etimològica, jocs fònics com el

de la paronomàsia o el de la rima: recordem expressions del caire de *córrer la seca i la meca, sense suc ni bruc, ni fa ni fum, ni rei ni roc*, o bé el ja esmentat *amb tots els ets i uts*, on si *ets* respon segurament a una formació de plural sobre la conjunció llatina, *uts* sembla una creació per expressivitat fònica en relació paronomàsica amb *ets*, i que no té cap altre ús en català si no és en el si d'aquesta locució. Caldria afegir encara observacions semblants sobre la semàntica paremiològica i els mecanismes de (re)interpretació dels proverbis inserits en el flux discursiu. Però, tot plegat, aquesta és una línia d'argumentació que ens duria ara massa lluny i que cal aparcar en el punt final d'aquesta simple nota il·lustradora.

Vicent Salvador

